

Metoda Kemperl, Ljubljana
**NEKAJ NAČRTOV
 ZA STAVBNO ZGODOVINO
 ŽUPNIJSKE CERKVE
 V SLOVENSKI BISTRICI**

Župnijska cerkev sv. Jerneja v Slovenski Bistrici je zelo kompleksen in kvaliteten umetnostnozgodovinski spomenik, ne samo zaradi baročne oltarne opreme in številnih poslikav iz vsaj štirih obdobij, ampak tudi zaradi številnih gradbenih faz, ki jih še danes lahko dobro rekonstruiramo.

Morda je pomanjkanje arhivskih virov razlog, da tako zanimiva stavba še ni bila deležna monografske obdelave. Poleg župnijske kronike, ki so jo začeli pisati leta 1860,¹ je ohranjenega bore malo, in kot je razvidno iz kronike, so že takrat manjkali temeljni viri o stavbni zgodovini in opremi cerkve, kajti kronist je pri starejših pomembnih dogodkih v zvezi s tem povzel le napise v cerkvi.² Umetnostni spomeniki bistriške župnijske cerkve so našli mesto le v treh zbornikih, ki jih je izdala slovenjebistriška Kulturna skupnost.³ Če za freskanta Carla Laubmanna z gotovostjo rečemo, da je slikal v cerkvi, saj se je na svoje delo ponosno podpisal, in če freske v Marijini kapeli lahko z gotovostjo pripišemo Antonu Jožefu Lerchingerju, pa arhitekti oz. stavbni mojstri niso bili tako zgovorni. Za mojstra, ki je okrog leta 1722, ko je bil posli-

¹ Župnijski arhiv Slovenska Bistrica, *Gedenkbuch der Stadtpfarre Windischfeistriz*, 1860. Presenetljivo dobro pa so ohranjene matične knjige (Jože KOROPEC, Matične knjige iz 17. stoletja za župnijo Slovenska Bistrica, in: *Zbornik občine Slovenska Bistrica II. 1227–1990* (ed. Ferdinand Šerbelj), Slovenska Bistrica 1990, pp. 33–66. Za kritične pripombe k prispevku se zahvaljujem dr. Ferdinandu Šerbelju.

² Tako na primer omenja datacijo poslikave oboka prezbiterija leta 1722, Laubmannov podpis in datacijo poslikave kapele sv. Frančiška Ksaverja iz leta 1738, Kremerschmidtovo sliko v glavnem oltarju, kronogram z letnico 1780 na prižnici itd. (Župnijski arhiv Slovenska Bistrica, *Gedenkbuch der Stadtpfarre Windischfeistriz*, 1860).

³ *Zbornik občine Slovenska Bistrica I. 750 let* (ed. Ferdinand Šerbelj), Slovenska Bistrica 1983; *Zbornik občine Slovenska Bistrica II. 1227–1990* (ed. Ferdinand Šerbelj), Slovenska Bistrica 1990; *Zbornik občine Slovenska Bistrica III. Svet med Bohorjem in Bočem* (ed. Stanislav Gradišnik), Slovenska Bistrica 2009.

kan na novo pozidani prezbiterij, notranjščino ladje prezidal v dvorano z notranjimi stenskimi slopi, kapelami in emporami nad njimi, lahko rečemo, da je tako tipološko kot slogovno še najbližje graškima arhitektoma Bartholomäusu Ebnerju in Andreasu Stenggu,⁴ gradnja kapele sv. Franciška Ksaverja iz leta 1738 pa je za zdaj pripisana Mariborčanu Jožefu Hofferju.⁵

Slovenjebistriška župnijska cerkev, v arhivskih virih prvič omenjena okrog leta 1240, je bila prvotno pravilno orientirana romanska stavba s tako imenovanim kornim zvonikom, pod katerim je bil urejen oltarni prostor oz. prezbiterij. Med letoma 1532 in 1549 so verjetno cerkveno ladjo razširili v dvoladijski prostor in ga obokali. Sredi 16. stoletja je ta na severni strani dobil kapelo, posvečeno Rožnovenski Materi božji. Šele med letoma 1717 in 1722 so na zahodni strani prizidali nov prezbiterij in tako opustili starega pod zvonikom, ladjo pa v notranjščini povsem spremenili, tako da je ob straneh dobila po tri plitve kapele z emporami nad njimi, vzdali pa so tudi pevski kor. Cerkev s sedmimi oltarji je bila posvečena leta 1730. Kmalu potem, malce pred letom 1738, pa so na južni strani ladji prizidali še precej veliko kapelo sv. Franciška Ksaverja.⁶ Tudi v 19. stoletju je stavba doživela pomembne preobrazbe. Med letoma 1825 in 1832 so podrli staro zakristijo ob severni steni zvonika, v literaturi pa lahko preberemo, da je bil med letoma 1866 in 1868 razširjen in nadzidan zvonik, ki so mu streho oz. kapo dodali šele leta 1904,⁷ oziroma da »zvonik s pročeljem uporablja zahodno in severno steno starega zvonika, vendar je s svojo gmoto pomaknjen v os cerkve«.⁸

⁴ Metoda KEMPERL, *Romarske cerkve – novogradnje 17. in 18. stoletja na Slovenskem. Arhitekturni tipi, poslikava, oprema*, Ljubljana 2001 (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopolis), pp. 45–52.

⁵ Metoda KEMPERL, *Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 2007 (Historia artis), p. 121.

⁶ Jože ČURK, Urbano-gradbena zgodovina slovenjebistriškega ozemlja, in: *Zbornik občine Slovenska Bistrica I. 750 let* (ed. Ferdinand ŠERBELJ), Slovenska Bistrica 1983, p. 166; Ferdinand ŠERBELJ, Umjetnostni spomeniki v občini Slovenska Bistrica, in: *Zbornik občine Slovenska Bistrica I. 750 let* (ed. Ferdinand Šerbelj), Slovenska Bistrica 1983, p. 219; KEMPERL 2007, cit. n. 4, p. 121.

⁷ ŠERBELJ 1983, cit. n. 6, p. 219.

⁸ ČURK 1983, cit. n. 6, p. 167.

Pokrajinski arhiv Maribor in Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Steiermärkisches Landesarchiv Graz) hranita nekaj načrtov, ki osvetlijo gradbeno dogajanje v 19. stoletju, torej v obdobju, ki je najmanj raziskano.

V Pokrajinskem arhivu Maribor so shranjeni načrti, ki zelo dobro kažejo stanje barokizirane cerkve pred zidavo novega fasadnega dela z zvonikom. Štirje načrti F. Lubija (Lubeja) iz let 1859 in 1860 vsebujejo tloris, vzdolžni in prečni prerez ter narisa vzhodnih fasad in so bili najverjetneje osnova za načrtovanje novega zvonika in fasade.⁹ Če primerjamo te načrte in sedanje stanje, nam hitro postane jasno, da starega zvonika niso razširili in nadzidali, temveč so zvonik postavili skoraj na novo. Stari romanski zvonik je bil namreč pomaknjen precej iz osi ladje proti severu. Na tej strani je bil zvonik od severne stene ladje oddaljen le za njeno debelino. Romanski zvonik so torej v celoti podrli, morda so ohranili le del vzhodne stene. Nov zvonik so postavili tako, da so lahko ohranili stari prehod med zvonikom in ladjo oz. pevskim korom. Tako tudi novi zvonik ne stoji v osi, a so to s fasadiranjem vzhodne ladijske stene levo in desno od zvonika spretno prikrili.¹⁰ Novi zvonik v tlorisu meri približno 680 x 820 cm. Je pravokoten, s tem da je vzhodna stranica daljša od severne in južne. Ob tem so fasadirali še vzhodno steno ladje, tako da je ves vzhodni del dobil enotno neorenesančno podobo.

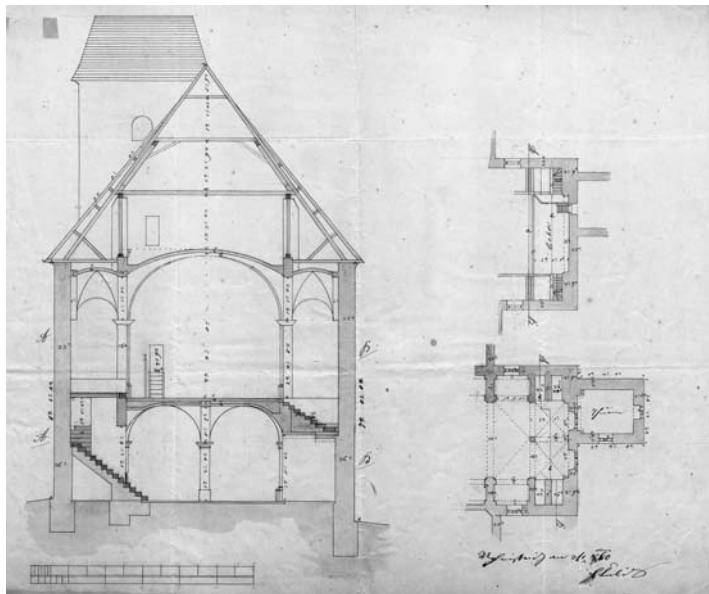
Novega zvonika Bistričani niso postavili zaradi slabega stanja starega. Morda je tej odločitvi botrovala sprememba okusa, gotovo pa je Bistričane k odločitvi za nov zvonik najbolj spodbudila Slomškova pridiga leta 1850 ob birmi, ko je Slomšek med drugim dejal, »da se ne spodobi, da ima tako zala nevesta kokoršna je bistrička farna cerkev, za svojega ženina tako malega knjecelna, štercelna, kokoršen je te cerkve stolp ali turn«.¹¹

Omenjeni načrti zelo dobro prikažejo stanje romanskega zvonika pred njegovim podrtjem. Bil je rahlo pravokotnega tlorisa, popolnoma nerazčlenjene stene so segale malenkost pod sleme strehe lad-

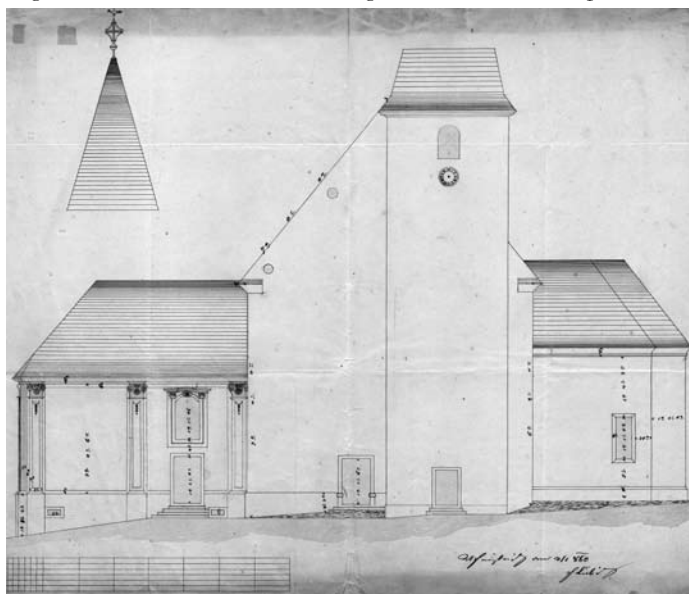
⁹ PAM/2189, Zbirka gradbenih načrtov, Mapa I/41, 42, 43a, 43b.

¹⁰ Fasada južno od zvonika je za približno 75 cm daljša od tiste na severni strani. Optično so razliko prikrili tako, da v vogal med zvonikom in fasado niso namestili členitve tako kot na južni strani, niša je ožja, triglifi v pasu pod voluto pa so ožji.

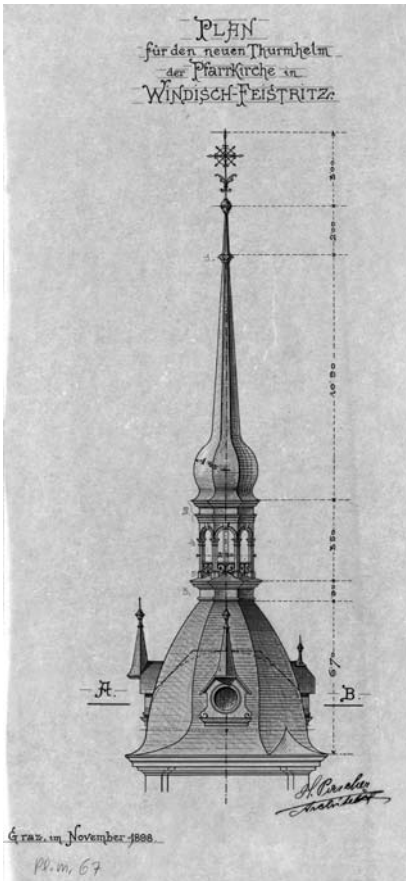
¹¹ NŠAMB, Popis župnij III., Slovenska Bistrica 1956.

3. Načrt stanja cerkve pred prezidavo vzhodnega dela, prečni prerez in tloris vzhodnega dela, 1860 (PAM/2189, Zbirka gradbenih načrtov, Mapa I/43a)

4. Načrt stanja cerkve pred prezidavo vzhodnega dela, naris vzhodnih fasad, 1860 (PAM/2189, Zbirka gradbenih načrtov, Mapa I/43b)

5. Načrt kape zvonika, Hans Pascher, 1898 (StLA, Plänesammlung, Mappe 67, R 144)

6. Zgornji del zvonika

je, pokrit je bil s strmo stožčasto streho. Na vzhodni strani je v pritličje vodil preprost pravokoten portal, prostor, v katerem so viseli trije zvonovi, je bil odprt z enojnimi polkrožno zaključenimi linami, pod njim pa je bila vsaj na vzhodni strani urna številčnica.¹² Pritličje, ki je imelo vhod tudi na južni strani, je bilo kupolasto obokano, do zvonov pa so vodile lesene stopnice. Tloris cerkve pa nam med drugim pokaže tudi

¹² Upodobitev slovenjebistriške cerkve v Kaiserjevi suiti (objavljeno v CURK 1983, cit. n. 6, p. 178) kaže zvonik z bifornimi odprtinami zgoraj in enojnimi nižje, kar očitno ni bilo res.

točen potek nekdanjega zidu, ki je obdajal cerkev in pokopališče okrog nje,¹³ ter lokacijo mrtvašnice. Iz načrta je tudi razvidno, da je imel prostor za kapelo sv. Frančiška Ksaverja, ki se danes uporablja za učilnico, vsaj v 19. stoletju status kapele s svojim oltarjem, prostor pod njo pa je na zemljevidu imenovan klet in najverjetneje ni nikoli služil za kripto, kot to domneva Jože Koropec.¹⁴

Zvonika pa leta 1868 niso povsem dokončali, saj mu je manjkala streha oz. kapa. Tako so leta 1898 pri graškem arhitektu Hansu Pascherju naročili načrt, ki je hranjen v Deželnem arhivu v Gradcu.¹⁵ Ta je predvideval limonasto oblikovan spodnji del, odprt z edikulami, ki nosijo sloke stožčaste strehice z jabolkom na vrhu. Laterna nad tem spodnjim delom bi bila odprta s polkrožnimi arkadami, nad njo pa bi se dvigovala čebula z izredno visokim koničastim zaključkom, ki bi nosil prstan, jabolko, perutničast okras in dekorativno oblikovan križ na vrhu.

Župnijska kronika poroča, da so gradnjo strehe končali leta 1904, in sicer po načrtih graškega konservatorja Johanna Krausa.¹⁶ Glede na veliko podobnost Pascherjevega načrta in dejanske izvedbe strehe pa o tem podatku lahko podvomimo. Streha zvonika se namreč od načrtov razlikuje le po tem, da so zaključki edikul nižji, zgornji del pa ni čebulast. Postavitev strehe se je morda res odvijala pod budnim očesom Johanna Krausa, a ta je gotovo imel pred seboj Pascherjev načrt.

¹³ Tega so prestavili leta 1836.

¹⁴ Jože KOROPEC, Mesto Slovenska Bistrica v 18. stoletju, in: *Zbornik občine Slovenska Bistrica II. 1227–1990* (ed. Ferdinand Šerbelj), Slovenska Bistrica 1990, p. 80. Danes je ta klet del vrta, ki deluje v stavbi župnišča. Prostora sta med sabo povezana s podzemnim hodnikom.

¹⁵ StLA, Plänesammlung, Mappe 67, R 144; da je Pascher izdelal načrt za streho zvonika, je poročal Graus (Johann GRAUS, Bericht über die Thätigkeit und den Stand des christlichen Diöcese Seckau in den Jahren 1896–1897, *Kirchenschmuck* XXVIII, 12, 1897, p. 3).

¹⁶ Župnijski arhiv Slovenska Bistrica, *Gedenkbuch der Stadtpfarre Windischfeistriz*, 1860.

EINIGE PLÄNE ZUR BAUGESCHICHTE DER PFARRKIRCHE IN SLOVENSKA BISTRICA

Zusammenfassung

Die Pfarrkirche St. Bartholomä in Slovenska Bistrica ist ein sehr komplexes und wertvolles kunstgeschichtliches Denkmal, nicht nur aufgrund der barocken Altarausstattung und zahlreichen Bemalungen aus mindestens vier Epochen, sondern auch infolge der vielen Bauphasen, die man noch heute gut rekonstruieren kann.

Am wenigsten untersucht sind die Baueingriffe im 19. Jahrhundert, als die Kirche zwischen den Jahren 1866 und 1868 eine neue Fassade erhielt, und es wurde bisher auch angenommen, dass der romanische Glockenturm damals eine neue Verkleidung erhielt. Die veröffentlichten Pläne aus den Jahren 1859 und 1860 zeigen aber, dass der alte romanische Glockenturm fast gänzlich abgerissen und ein neuer erbaut wurde. Der Bau wurde erst 1904 abgeschlossen, als man dem Glockenturm noch eine nach den Plänen von Hans Pascher gefertigte Kappe hinzufügte.

Abbildungen:

1. Skizze des Kirchenzustands vor dem Wiederaufbau des östlichen Teils, Längsschnitt, 1859 (PAM/2189, Zbirka gradbenih načrtov, Mapa I/41 – Bauplansammlung, Mappe I/41)
2. Skizze des Kirchenzustands vor dem Wiederaufbau des östlichen Teils, Grundriss 1859 (PAM/2189, Zbirka gradbenih načrtov, Mapa I/42 – Bauplansammlung, Mappe I/42)
3. Skizze des Kirchenzustands vor dem Wiederaufbau des östlichen Teils, Querschnitt und Grundriss des östlichen Teils, 1860 (PAM/2189, Zbirka gradbenih načrtov, Mapa I/43a – Bauplansammlung, Mappe I/43a)
4. Skizze des Kirchenzustands vor dem Wiederaufbau des östlichen Teils, Aufriss der östlichen Fassaden, 1860 (PAM/2189, Zbirka gradbenih načrtov, Mapa I/43b – Bauplansammlung, Mappe I/43b)
5. Skizze der Glockenturmkappe, Hans Pascher, 1898 (StLA, Plänesammlung, Mappe 67, R 144)
6. Oberer Teil des Glockenturms